

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА**

С.М. Гайденко

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ

**Рекомендації до самостійного вивчення дисципліни,
методичні вказівки до виконання розрахунково-графічного завдання
і проведення практичних занять**

*(для студентів 5 курсу заочної форми навчання
спеціальності 7.050107 – «Економіка підприємства»)*

ХАРКІВ – ХНАМГ – 2009

Інтелектуальна власність: Рекомендації до самостійного вивчення дисципліни, методичні вказівки до виконання розрахунково-графічного завдання і проведення практичних занять (для студентів 5 курсу заочної форми навчання спеціальності 7.050107 – “Економіка підприємства”) / Укл.: Гайденко С.М. – Х.: ХНАМГ, 2009. - 51 с.

Укладач: С.М. Гайденко

Рецензент: доц., к.е.н. О.В. Димченко

Рекомендовано кафедрою міської і регіональної економіки,
протокол № 8 від 20 березня 2009 р.

ЗМІСТ

	Стор.
Вступ	4
1. Програма курсу	5
1.1. Основні положення	5
1.2. Зміст дисципліни	7
2. Рекомендації до самостійного вивчення тем курсу	14
3. Методичні вказівки до виконання розрахунково-графічного завдання і проведення практичних занять	27
3.1. Перелік тем для першої частині розрахунково-графічного завдання і проведення практичних занять	28
3.2. Методика визначення доходів від використання винаходів і раціоналізаторських пропозицій	29
3.2.1. Загальні положення визначення доходу	29
3.2.2. Визначення витрат, віднесених до собівартості продукції	35
3.2.3. Встановлення факту використання винаходу, раціоналізаторської пропозиції і виплати винагороди за пропозиції, що не створюють реальної економії	41
3.3. Вихідні дані для другої частини розрахунково-графічного завдання і проведення практичних занять	46
Рекомендована література	48

ВСТУП

На сьогодні ставиться завдання економічного розвитку України за інноваційною моделлю, в основі якої лежить результат творчої діяльності громадян, тобто об'єкта інтелектуальної власності. Разом з тим освіта з питань правової охорони, практичного використання та захисту об'єктів інтелектуальної власності значно відстає від потреб сьогодення і вимагає надання студентам вищих навчальних закладів як майбутнім інноваторам, комплексу відповідних знань та умінь. Свідченням цього є Указ Президента України “Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні” від 25.04.01 р. № 285, завданням якого є запровадження у вищих навчальних закладах дисципліни з основ інтелектуальної власності.

Метою цього навчального видання є надання студентам консультативно-практичної допомоги під час аудиторних практичних занять, індивідуальної та самостійної роботи з курсу “Інтелектуальна власність”. Студенти повинні вивчити запропоновані теми даного курсу і виконати розрахунково-графічне завдання.

1. ПРОГРАМА КУРСУ

1.1. Основні положення

Навчальна дисципліна “Інтелектуальна власність” є варіативною складовою стандарту вищого навчального закладу.

Основні завдання курсу полягають у забезпеченні інтелектуального й соціального розвитку особистості шляхом навчання основам правових та економічних аспектів інтелектуальної власності.

До переліку взаємозв'язаних дисциплін (за навчальним планом) віднесені дисципліни, що повинні передувати вивченню даного курсу:

- макроекономіка;
- мікроекономіка;
- економіка підприємства;
- інвестиційний менеджмент;
- економіка інвестицій;
- економіка і організація інноваційної діяльності;
- менеджмент;
- маркетинг.

На дану дисципліну спирається вивчення наступних дисциплін:

- стратегічне управління підприємством;
- спецкурс з економіки підприємства;
- переддипломна практика, дипломне проектування.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен:

знати: можливості поняття та еволюції інтелектуальної власності, міжнародної системи охорони інтелектуальної власності, розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, правової охорони засобів індивідуалізації учасників інтелектуально-обігового процесу;

вміти:

- визначати основні поняття системи правової охорони інтелектуальної власності;
- визначати складові міжнародної системи охорони інтелектуальної власності;
- складові системи інтелектуальної власності в Україні;
- інтелектуальну власність в нормах загального законодавства України;
- об'єкти права інтелектуальної власності;
- суб'єкти права інтелектуальної власності;
- алгоритм правової охорони об'єктів патентного права (винаходів, корисних моделей, промислових зразків);
- алгоритм правової охорони засобів індивідуалізації сучасників цивільного обороту (знаків для товарів і послуг, зазначень походження товарів);
- алгоритм правової охорони нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності (типографій інтегральних мікросхем та сортів рослин);
- алгоритм правової охорони об'єктів промислової власності (винаходів, знаків для товарів і послуг) в іноземних державах;
- алгоритм правової охорони об'єктів авторського права (творів літератури, науки й мистецтва);
- права й обов'язки власників охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності;
- вартість предмета ліцензійного договору про передачу прав на використання об'єктів права інтелектуальної власності;
- процедуру захисту прав інтелектуальної власності у разі їх порушення;
- випадки порушення прав власників чинних охоронних документів й заявників на об'єкти промислової власності.

1.2. Зміст дисципліни

Тема 1. Поняття інтелектуальної власності

Результат інтелектуальної праці як об'єкт власності. Відмінність між матеріальними і нематеріальними об'єктами власності.

Поняття права інтелектуальної власності, виключного права. Особисті немайнові й майнові права на об'єкти права інтелектуальної власності. Матеріальна складова інтелектуальної власності (майнове право). Авторське (особисте) немайнове право інтелектуальної власності.

Визначення і поняття об'єктів права інтелектуальної власності. Визначення об'єктів права інтелектуальної власності відповідно до Стокгольмської (1967 р.) Конвенції. Визначення об'єктів промислової власності відповідно до Паризької Конвенції з охорони промислової власності (1883 р.). Поняття об'єктів авторського права і суміжних прав.

Тема 2. Еволюція інтелектуальної власності

Еволюція промислової власності. “Відкрита грамота” в Англії як перший охоронний документ на об'єкти промислової власності. Справа суконщиків із Іспівча та її наслідки. Статус про монополії (1628 р.). Історія товарних знаків. “Тавро” як прообраз товарного знаку. Роль товарного знаку.

Еволюція авторського права і суміжних прав. Поява книгодрукарства як імпульс до захисту авторських прав. Статут королеви Анни. Особливості французької системи авторського права. Роль філософської думки Німеччини у формуванні морального права інтелектуальної власності.

Еволюція інтелектуальної власності в Україні. Стан охорони об'єктів інтелектуальної власності за радянських часів і в пострадянський період.

Тема 3. Місце і роль інтелектуальної власності в економічному й соціальному розвитку суспільства

Соціально-економічні стратегії у країнах, що розвиваються. Зв'язок між розвитком цивілізації і заохоченням творчої активності громадян.

Промислова власність і розвиток. Необхідність системи промислової власності. Завдання національної системи промислової власності. Роль патентів на винаходи й товарних знаків у розвитку промисловості й торгівлі. Патентна інформація і її значення.

Тема 4. Об'єкти й суб'єкти права інтелектуальної власності

Об'єкти авторського права і суміжних прав. Об'єкти охорони авторського права. Об'єкти інтелектуальної власності, що не охороняються авторським правом. Об'єкти охорони суміжним правом.

Суб'єкти авторського права і суміжних прав. Інфраструктура для реалізації авторських прав. Організації колективного управління авторськими правами.

Об'єкти права промислової власності. Поняття та ознаки винаходу. Об'єкти винаходу. Об'єкти, що не визнаються винаходом. Поняття та ознаки корисної моделі. Поняття та ознаки промислового зразка.

Засоби індивідуалізації суб'єктів підприємницької діяльності: знаки для товарів та послуг, фірмові найменування, зазначення походження товарів. Поняття і види знаків для товарів і послуг. Поняття і види зазначення походження товарів. Поняття права на фірмові найменування.

Нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності. Поняття і ознаки нетрадиційних об'єктів права промислової власності: топографії інтегральних мікросхем; сортів рослин; комерційної таємниці. Захист від недобросовісної конкуренції.

Суб'єкти права промислової власності. Представники у справах інтелектуальної власності.

Тема 5. Система охорони інтелектуальної власності в Україні

Державний департамент інтелектуальної власності, його завдання і функції. Поняття інститутів права інтелектуальної власності. Інститут авторського права і суміжних прав. Інститут патентного права. Інститут прав на засоби індивідуалізації учасників товарного обігу, товарів та послуг. Інститут прав на нетрадиційні об'єкти права інтелектуальної власності.

Джерела права інтелектуальної власності в нормах Конституції України і Цивільного кодексу. Відображення норм права інтелектуальної власності у загальному законодавстві України. Джерела спеціального законодавства України з питань охорони інтелектуальної власності.

Джерела права промислової власності. Джерела авторського права і суміжних прав. Джерела правової охорони нетрадиційних об'єктів права інтелектуальної власності. Питання вдосконалення національного законодавства у сфері охорони прав інтелектуальної власності.

Тема 6. Міжнародна система охорони інтелектуальної власності

Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ). Головна мета ВОІВ. Структура ВОІВ. Членство у ВОІВ. Союзи й договори, адміністративні функції яких виконує ВОІВ.

Участь України в роботі ВОІВ. Значення міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної власності для України.

Співробітництво в рамках міжнародних організацій з питань інтелектуальної власності. Європейська патентна організація (ЄПО). Євразійська патентна організація.

Міжнародні договори з питань охорони промислової власності. Регіональні угоди з питань охорони промислової власності. Угоди з питань міжнародної класифікації об'єктів промислової власності. Міжнародні конвенції у сфері охорони авторських прав і суміжних прав. Угода про торговельні аспекти прав на інтелектуальну власність.

Тема 7. Правова охорона об'єктів патентного права

Охорона прав на винаходи, корисні моделі й промислові зразки.

Правова основа і процедура охорони. Терміни дії охоронних документів.

Умови надання охорони на винаходи. Новизна (поняття рівня техніки, пріоритет, правила його визначення, пільга з новизни), винахідницький рівень, промислова придатність.

Умови надання охорони на корисну модель: новизна, промислова придатність.

Умови надання охорони на промисловий зразок: новизна, оригінальність, промислова придатність.

Право на одержання патенту. Порядок одержання патенту, припинення його дії і визнання недійсним.

Тема 8. Правова охорона засобів індивідуалізації учасників товарного обігу, товарів та послуг

Правова охорона знаків для товарів і послуг. Правова основа охорони. Вид охоронного документу. Термін дії охоронних документів. Порядок одержання свідоцтва, припинення його й визнання недійсним.

Правова охорона позначень походження товарів. Правова основа охорони. Вид охоронного документу. Термін дії охоронних документів. Порядок реєстрації кваліфікованого зазначення походження товару та / або права на його використання. Порядок визнання недійсною і припинення правової охорони позначень походження товарів.

Правова охорона фірмових найменувань.

Тема 9. Правова охорона об'єктів авторського права і суміжних прав

Правова охорона об'єктів авторського права. Мета охорони. Форма охорони. Способи виникнення авторського права. Державна реєстрація об'єктів авторського права. Форма охоронного документа. Термін охорони прав авторів.

Принципи й критерії виникнення суміжних прав. Охорона суміжних прав виконавців, виробників фонограм, організацій мовлення. Критерії для надання

охорони суміжних прав. Знак охорони суміжних прав. Взаємозв'язок між охороною суміжних і авторських прав. Термін охорони суміжних прав.

Тема 10. Міжнародна правова охорона об'єктів права інтелектуальної власності

Міжнародна охорона промислової власності.

Паризька конвенція (1883 р.) "Про охорону промислової власності" і Міжнародний Союз з охорони промислової власності. Інші міжнародні угоди й договори з питань охорони промислової власності.

Порядок патентування об'єктів промислової власності в іноземних державах. Принципи визначення доцільності й процедури правової охорони в іноземних державах. Правова охорона відповідно до національних законодавств. Правова охорона відповідно до договору про патентну кооперацію. Правова охорона відповідно до регіональних угод.

Міжнародна охорона об'єктів авторського права і суміжних прав. Принципи національного режиму. Принцип "автоматичної" охорони. Пріоритет міжнародного права перед національним.

Тема 11. Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності

Види договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Ліцензія та її види. Невиключна (проста), виключна, повна, одинична, супутня, перехресна, відкрита, примусова, субліцензія тощо. Поняття "ліцензіар", "ліцензіат" і ціни ліцензії.

Договір про передачу виключних майнових прав.

Тема 12. Права й обов'язки власника авторського права, обмеження авторського права і розпорядження ним

Виняткова природа й види авторського права. Особисті немайнові права автора. Майнові права авторів. Сфера дії авторського права.

Обмеження майнових авторських прав. Термін дії авторського права. Використання творів без виплати винагороди. Використання творів з виплатою винагороди.

Авторське право на похідні твори. Авторське право на складені твори. Авторське право на службові твори.

Презумпція суміжних права. Права виконавців. Права виробників фонограм і відеограм. Права організацій мовлення. Обмеження майнових суміжних прав.

Передача (відчуження) майнових авторських прав. Передача права на використання твору. Авторський договір. Види авторських договорів. Зміст авторського договору.

Тема 13. Права інтелектуальної власності як товар

Властивості ринкового товару. Поняття корисності, рідкісності й універсальності товару. Відповідність об'єктів інтелектуальної власності цим вимогам. Оборотоzdатність об'єктів інтелектуальної власності. Права, що можуть бути відокремлені від підприємства чи індивідуума, і такі, що не можуть бути відокремлені. Поняття гудвілу. Вартість і ціна як економічні категорії.

Об'єкти інтелектуальної власності як товар. Вклад об'єктів інтелектуальної власності в міжнародну торгівлю між розвиненими країнами. Життєвий цикл об'єктів інтелектуальної власності.

Інтелектуальна власність як нематеріальний актив. Нормативно-правові акти, що регулюють правовідносини стосовно нематеріальних активів.

Тема 14. Оцінка вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності

Обставини, в яких необхідна оцінка вартості права на об'єкти інтелектуальної власності. Цілі, база оцінки й види платежів.

Особливості оцінки прав на об'єкти промислової власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг), об'єкти авторського права та суміжних прав, результати НДЦКР та технічну документацію, ноу-хау.

Особливості оцінки інтелектуальної власності при внесенні до статутного капіталу, під час банкрутства, при внесенні в заставу, під час приватизації, при оцінці вартості ліцензій тощо.

Три підходи до визначення вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності: затратний, дохідний, ринковий. Методи дисконтування і капіталізації доходу.

Ціна ліцензії. Фактори, що визначають ціну ліцензії. Види ліцензійних платежів. Визначення ціни ліцензії за методом роялті. Визначення ціни ліцензії з використанням паушальних платежів, при комбінованих платежах. Визначення мінімальної, максимальної і справедливої ціни ліцензії.

Тема 15. Система захисту прав інтелектуальної власності та її призначення

Значення захисту прав інтелектуальної власності.

Основні моменти порушення прав інтелектуальної власності. Дії, що визнаються порушенням прав власників чинних охоронних документів і заявників. Дії, що визнаються як порушення авторських прав і суміжних прав. Принципи послідовності при виборі засобів захисту: попередження конкурента, звернення у третейський суд, захист прав в судовому порядку.

Категорії спорів. Спори про визнання результатів інтелектуальної діяльності. Спори, які розглядаються тільки в судовому порядку.

2. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ТЕМ КУРСУ

Тема 1. Поняття інтелектуальної власності

Вивчаючи цю тему, важливо усвідомити, що результат інтелектуальної праці є об'єктом власності. Усвідомити особливості, відмінності між матеріальними й нематеріальними об'єктами власності. Звернути увагу на поняття права інтелектуальної власності, виключного права та обґрунтування особливостей особистих немайнових і майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності. Обґрунтувати головні особливості матеріальної складової інтелектуальної власності (майнове право) таї авторського (особистого) немайнового права інтелектуальної власності.

Усвідомити визначення і поняття об'єктів права інтелектуальної власності та основні їх характеристики. Важливо усвідомити головні характеристики об'єктів права інтелектуальної власності відповідно до Стокгольмської Конвенції та об'єктів промислової власності відповідно до Паризької Конвенції з охорони промислової власності. Обґрунтувати особливості й характеристики об'єктів авторського права і суміжних прав.

Запитання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте основні відмінності між матеріальними і нематеріальними об'єктами власності.
2. Назвіть основні матеріальні складові інтелектуальної власності.
3. Обґрунтуйте основні особливості Стокгольмської Конвенції.
4. Назвіть ключові поняття Паризької Конвенції з охорони промислової власності.

Тема 2. Еволюція інтелектуальної власності

Починаючи вивчення даної теми, необхідно:

по-перше, розкрити основні положення еволюції промислової власності;

по-друге, усвідомити основні характеристики “Відкритої грамоти” в Англії як першого охоронного документа на об'єкти промислової власності;

по-третє, розкрити особливості справи суконщиків із Іспвіча й проаналізувати її наслідки;

по-четверте, проаналізувати основні положення статусу про монополії;

по-п'яте, характеристика особливостей історії товарних знаків ("Тавро" як прообраз товарного знаку) й ролі товарного знаку.

Далі необхідно усвідомити основні положення еволюції авторського права і суміжних прав. Охарактеризувати особливості появи книгодрукарства як імпульсу до захисту авторських прав. Проаналізувати головні характеристики статуту королеви Анни й особливості французької системи авторського права. Усвідомити роль філософської думки Германії у формуванні морального права інтелектуальної власності.

Наприкінці вивчення даної теми необхідно проаналізувати еволюцію інтелектуальної власності в Україні, а також стан охорони об'єктів інтелектуальної власності за радянських часів і в пострадянський період.

Запитання для самоперевірки

1. Розкрийте основні положення "Відкритої грамоти" в Англії.
2. Охарактеризуйте, що було прообразом товарного знаку та його особливості.
3. Розкрийте основні положення еволюції авторського права і суміжних прав.
4. Обґрунтуйте основні передумови появи книгодрукарства як імпульсу до захисту авторських прав.
5. У чому полягає роль філософської думки Германії у формуванні морального права інтелектуальної власності.
6. Проаналізуєте основні положення еволюції інтелектуальної власності в Україні.
7. Обґрунтуйте основні характеристики стану охорони об'єктів інтелектуальної власності за радянських часів і в пострадянський період.

Тема 3. Місце і роль інтелектуальної власності в економічному й соціальному розвитку суспільства

Необхідно розглянути характеристики соціально-економічних стратегій у країнах, що розвиваються. Проаналізувати особливості зв'язка між розвитком цивілізації і заохоченням творчої активності громадян.

Продовжуючи вивчення цієї теми, треба обґрунтувати особливості промислової власності та її тенденції розвитку. Охарактеризувати ключові передумови необхідності провадження системи промислової власності, а також завдання національної системи промислової власності. Визначити основні положення ролі патентів на винаходи й товарних знаків у розвитку промисловості й торгівлі. Характеристика патентної інформації і її значення для управління підприємством і розробки стратегії на перспективу.

Запитання для самоперевірки

1. Дайте характеристику соціально-економічних стратегій у країнах, що розвиваються.
2. Дайте рекомендації результатам аналізу основних особливостей зв'язків між розвитком цивілізації і заохоченням творчої активності громадян.
3. Що таке промислова власність?
4. Охарактеризуйте тенденції розвитку промислової власності.
5. Обґрунтуйте поняття патентної інформації.
6. Значення поняття патентної інформації для управління підприємством й розробки стратегії на перспективу.

Тема 4. Об'єкти й суб'єкти права інтелектуальної власності

Вивчаючи дану тему, необхідно спочатку розглянути характеристику об'єктів і суб'єктів авторського права і суміжних прав, об'єктів охорони авторського права, об'єктів інтелектуальної власності, які не охороняються авторським правом, і об'єктів охорони суміжним правом. Далі треба обґрунтувати ключові основи інфраструктури для реалізації авторських прав, а

також організації колективного управління авторськими правами.

Розкрити головні характеристики й ознаки поняття винаходу. Проаналізувати об'єкти винаходу, об'єкти, що не визнаються винаходом, поняття й ознаки корисної моделі, а також поняття й ознаки промислового зразка. Відзначити засоби індивідуалізації суб'єктів підприємницької діяльності, поняття і види знаків для товарів і послуг, поняття і види позначення походження товарів, поняття права на фірмові найменування.

Наприкінці вивчення теми необхідно розкрити особливості нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності, поняття і ознаки нетрадиційних об'єктів права промислової власності, а також захисту від недобросовісної конкуренції та ін.

Запитання для самоперевірки

1. Обґрунтуйте об'єкти й суб'єкти авторського права і суміжних прав, об'єкти охорони авторського права, об'єкти інтелектуальної власності, які не охороняються авторським правом, і об'єкти охорони суміжним правом.
2. Наведіть ключові основи інфраструктури для реалізації авторських прав, а також організації колективного управління авторськими правами.
3. Дайте визначення засобам індивідуалізації суб'єктів підприємницької діяльності.
4. Розкрийте поняття і види знаків для товарів і послуг.
5. Охарактеризуйте поняття і види позначення походження товарів.
6. Дайте визначення поняття права на фірмові найменування.
7. Охарактеризуйте особливості захисту від недобросовісної конкуренції.
8. Обґрунтуйте особливості представників у справах інтелектуальної власності.

Тема 5. Система охорони інтелектуальної власності в Україні

Розглядаючи цю тему, спочатку необхідно усвідомити, що таке державний департамент інтелектуальної власності, його завдання і функції.

Проаналізувати поняття інститутів права інтелектуальної власності, інститутів авторського права і суміжних прав, інститутів патентного права, інститутів прав на засоби індивідуалізації учасників товарного обігу, товарів та послуг й інститутів прав на нетрадиційні об'єкти права інтелектуальної власності. Далі треба розглянути джерела права інтелектуальної власності в нормах Конституції України і Цивільного кодексу, відображення норм права інтелектуальної власності у загальному законодавстві України, а також джерела спеціального законодавства України з питань охорони інтелектуальної власності.

Наприкінці вивчення теми розглядають джерела права промислової власності, джерела авторського права і суміжних прав, джерела правової охорони нетрадиційних об'єктів права інтелектуальної власності. Також розглядають питання вдосконалення національного законодавства у сфері охорони прав інтелектуальної власності.

Запитання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте завдання та функції державного департаменту інтелектуальної власності.

2. Обґрунтуйте наступні поняття: інститут права інтелектуальної власності, інститут авторського права і суміжних прав, інститут патентного права, інститут прав на засоби індивідуалізації учасників товарного обігу, товарів та послуг й інститут прав на нетрадиційні об'єкти права інтелектуальної власності.

3. Дайте визначення джерел права інтелектуальної власності в нормах Конституції України і Цивільного кодексу, відображення норм права інтелектуальної власності у загальному законодавстві України, а також джерел спеціального законодавства України з питань охорони інтелектуальної власності.

4. Розкрийте особливості джерел права промислової власності, джерел авторського права і суміжних прав, джерел правової охорони нетрадиційних

об'єктів права інтелектуальної власності.

5. Обґрунтуйте основні питання вдосконалення національного законодавства у сфері охорони прав інтелектуальної власності.

Тема 6. Міжнародна система охорони інтелектуальної власності

Розглядаючи питання цієї теми, необхідно звернути увагу на:

- головну мету створення всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ);
- основні характеристики структури ВОІВ;
- членство в ВОІВ;
- характеристику союзів і договорів, адміністративних функцій, які виконує ВОІВ;
- основні напрямки участі України в роботі ВОІВ та значення міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної власності для України;
- співробітництво в рамках міжнародних організацій з питань інтелектуальної власності;
- міжнародні договори з питань охорони промислової власності, регіональні угоди з питань охорони промислової власності, угоди з питань міжнародної класифікації об'єктів промислової власності, міжнародні конвенції у сфері охорони авторських прав і суміжних прав, угоди про торговельні аспекти прав на інтелектуальну власність.

Запитання для самоперевірки

1. Обґрунтуйте головну мету створення ВОІВ й основні характеристики структури ВОІВ.
2. Охарактеризуйте особливості членства в ВОІВ, а також характеристику союзів і договорів, адміністративних функцій які виконує ВОІВ.
3. Дайте визначення основних напрямків участі України в роботі ВОІВ й значення міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної власності для України.

4. Обґрунтуйте напрямки співробітництва в рамках міжнародних організацій з питань інтелектуальної власності.

5. Проаналізуйте передумови міжнародних договорів з питань охорони промислової власності й міжнародних конвенцій у сфері охорони авторських прав і суміжних прав.

Тема 7. Правова охорона об'єктів патентного права

Вивчаючи цю тему, студент повинен оволодіти питаннями охорони прав на винаходи, корисні моделі й промислові зразки, а також усвідомити правову основу, процедуру охорони, й терміни дії охоронних документів.

Далі студент повинен ознайомитися з умовами надання охорони на винахід, корисну модель, промисловий зразок.

Наприкінці вивчення теми студент повинен усвідомити, що необхідно для одержання права на патент, а також порядок одержання патенту, припинення його дії і визнання недійсним.

Запитання для самоперевірки

1. Дайте визначення питанням охорони прав на винаходи, корисні моделі й промислові зразки.

2. Проаналізуйте положення процедури охорони й терміни дії охоронних документів.

3. Охарактеризуйте умови надання охорони на винахід, корисну модель, промисловий зразок.

4. Назвіть умови, необхідні для одержання права на патент, порядку одержання патенту, припинення його дії і визнання недійсним.

Тема 8. Правова охорона засобів індивідуалізації учасників товарного обігу, товарів та послуг

Вивчення цієї теми слід почати з усвідомлення правової охорони знаків для товарів і послуг, видів охоронного документу, термінів дії охоронних

документів, порядку одержання свідоцтва, припинення його та визнання недійсним. Далі треба розглянути порядок реєстрації кваліфікованого позначення походження товару та / або права на його використання, а також порядок визнання недійсною та припинення правової охорони позначень походження товарів.

Наприкінці потрібно розглянути ключові положення правової охорони фірмових найменувань.

Запитання для самоперевірки

1. Дайте визначення правової охорони знаків для товарів і послуг.
2. Охарактеризуйте основні види охоронних документів, терміни їх дії, порядок одержання свідоцтва, припинення його й визнання недійсним.
3. У чому полягає порядок реєстрації кваліфікованого позначення походження товару та / або права на його використання.

Тема 9. Правова охорона об'єктів авторського права і суміжних прав

Розглядаючи дану тему, необхідно розкрити особливості правової охорони об'єктів авторського права, мету охорони, форми охорони, способи виникнення авторського права. Дати визначення державної реєстрації об'єктів авторського права, форм охоронного документа і термінів охорони прав авторів.

Проаналізувати особливості принципів та критеріїв виникнення суміжних прав, охорони суміжних прав виконавців, виробників фонограм, організацій мовлення. Усвідомити критерії для надання охорони суміжних прав. Розглянути взаємозв'язки між охороною суміжних і авторських прав, а також термін охорони суміжних прав.

Запитання для самоперевірки

1. Обґрунтуйте визначення державної реєстрації об'єктів авторського права, форм охоронного документа та термінів охорони прав авторів.

2. Охарактеризуйте принципи й критерії виникнення суміжних прав.
3. Дайте визначення критеріїв для надання охорони суміжних прав.
4. Розкрийте взаємозв'язки між охороною суміжних і авторських прав.

Тема 10. Міжнародна правова охорона об'єктів права інтелектуальної власності

Вивчення даної теми необхідно почати з розгляду основних положень Паризької конвенції "Про охорону промислової власності" і Міжнародного Союзу з охорони промислової власності. Далі необхідно усвідомити порядок патентування об'єктів промислової власності в іноземних державах.

Розглянути принципи визначення доцільності й процедури правової охорони в іноземних державах та ін.

Наприкінці вивчення теми звернути увагу на принципи "автоматичної" охорони, а також на положення пріоритету міжнародного права перед національним.

Запитання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте передумови виникнення Паризької конвенції "Про охорону промислової власності" і Міжнародного Союзу з охорони промислової власності.
2. Розкрийте порядок патентування об'єктів промислової власності в іноземних державах.
3. Обґрунтуйте принципи визначення доцільності й процедури правової охорони в іноземних державах.
4. Дайте визначення положенням пріоритету міжнародного права перед національним.

Тема 11. Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності

Розгляд цієї теми починають з визначення видів договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Далі розглядають поняття ліцензії та її види. Тут також необхідно звернути увагу на поняття "ліцензіар", "ліцензіат" та ціни ліцензії.

Наприкінці вивчення теми студенту необхідно ще розглянути основні положення договору про передачу виключних майнових прав.

Запитання для самоперевірки

1. Які існують види договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності?
2. Обґрунтуйте відмінності в поняттях "ліцензіар" та "ліцензіат".
3. Розкрийте головні положення договору про передачу виключних майнових прав.

Тема 12. Права та обов'язки власника авторського права, обмеження авторського права і розпорядження ним

Студент в цій темі повинен звернути увагу на:

по-перше, виняткову природу й види авторського права, особисті немайнові права автора і сферу дії авторського права;

по-друге, обмеження майнових авторських прав, термін дії авторського права, використання творів без виплати винагороди й з виплатою винагороди;

по-третє, особливості презумпції суміжних прав і обмеження майнових суміжних прав;

по-четверте, особливості передачі (відчуження) майнових авторських прав, права на використання твору, авторського договору та їх зміст і види.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке виняткова природа й види авторського права?
2. Дайте визначення обмеженням майнових авторських прав.
3. Охарактеризуйте особливості презумпції суміжних прав і обмеження майнових суміжних прав.
4. Обґрунтуйте особливості передачі (відчуження) майнових авторських прав.

Тема 13. Права інтелектуальної власності як товар

Вивчення теми починають з властивостей ринкового товару, його завдань, функцій, джерел, принципів та інших ключових передумов формування цього виду товару.

Треба усвідомити характеристику понять корисності, рідкісності й універсальності товару. Необхідно розглянути положення відповідності об'єктів інтелектуальної власності цим вимогам.

Далі розглядають об'єкти інтелектуальної власності як товар. Аналізують напрямки вкладів об'єктів інтелектуальної власності в міжнародну торгівлю між розвиненими країнами.

У кінці теми студент повинен розглянути й усвідомити особливості інтелектуальної власності як нематеріального активу і нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини стосовно нематеріальних активів.

Запитання для самоперевірки

1. Дайте визначення властивостей ринкового товару.
2. Обґрунтуйте положення відповідності об'єктів інтелектуальної власності вимогам: корисність, рідкісність і універсальність товару.
3. Охарактеризуйте напрямки вкладів об'єктів інтелектуальної власності в міжнародну торгівлю між розвиненими країнами.
4. У чому полягають особливості інтелектуальної власності як нематеріального активу?
5. Назвіть нормативно-правові акти, що регулюють правовідносини стосовно нематеріальних активів.

Тема 14. Оцінка вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності

На початку цієї теми слід розглянути обставини, в яких необхідна оцінка вартості права на об'єкти інтелектуальної власності, а також цілі, базу оцінки й види платежів. Далі студент повинен розглянути особливості оцінки прав на

об'єкти промислової власності, авторського права і суміжних прав, результати НДЦКР та технічну документацію, ноу-хау.

Потім студент розглядає особливості трьох підходів до визначення вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності, а також освоює методи дисконтування і капіталізації доходу.

Наприкінці студент розглядає ціну ліцензії, фактори, що її визначають, й види ліцензійних платежів. Студент також повинен освоїти визначення ціни ліцензії за методом роялті, з використанням паушальних платежів, при комбінованих платежах, а також мінімальної, максимальної і справедливої ціни ліцензії.

Запитання для самоперевірки

1. Дайте характеристику обставинам, в яких необхідна оцінка вартості права на об'єкти інтелектуальної власності.
2. У чому полягають особливості оцінки прав на об'єкти промислової власності?
3. Проаналізуйте відмінності трьох підходів до визначення вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності.
4. У чому полягають методи дисконтування і капіталізації доходу?
5. Що таке ціна ліцензії?
6. Охарактеризуйте фактори, що визначають види ліцензійних платежів.
7. Обґрунтуйте особливості визначення ціни ліцензії за методом роялті, з використанням паушальних платежів, при комбінованих платежах, а також мінімальної, максимальної і справедливої ціни ліцензії.

Тема 15. Система захисту прав інтелектуальної власності та її призначення

Починаючи вивчення цієї теми, необхідно усвідомити значення захисту прав інтелектуальної власності.

Далі студент повинен розглянути основні моменти порушення прав інтелектуальної власності й принципи послідовності при виборі засобів захисту прав інтелектуальної власності.

На завершення розгляду теми студент повинен усвідомити категорії спорів (спори про визнання результатів інтелектуальної діяльності: спори, які розглядаються тільки в судовому порядку).

Запитання для самоперевірки

1. У чому полягає значення захисту прав інтелектуальної власності?
2. Обґрунтуйте основні характеристики для порушення прав інтелектуальної власності.
3. Дайте стисле визначення принципів послідовності при виборі засобів захисту прав інтелектуальної власності.
4. Що можна віднести до засобів захисту прав інтелектуальної власності?
5. Обґрунтуйте особливості спорів про визнання результатів інтелектуальної діяльності.
6. У чому полягає відмінність спорів, що розглядаються тільки в судовому порядку, й спорів про визнання результатів інтелектуальної діяльності?

3. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ РОЗРАХУНКОВО-ГРАФІЧНОГО ЗАВДАННЯ І ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Розрахунково-графічне завдання має за мету закріплення теоретичних знань з курсу і розвиток у студентів навичок теоретичного осмислення та викладення основних моментів інтелектуальної власності.

Перед виконанням розрахунково-графічного завдання студенти повинні вивчити теоретичний матеріал за програмою, використовуючи запропоновану літературу.

Розрахунково-графічне завдання складається з двох частин. У першій частині студент виконує розробку теоретичних питань у вигляді реферату, у другій – здійснює розрахунок визначення доходів від використання винаходів і раціоналізаторських пропозицій.

Вибір тем для розрахунково-графічного завдання здійснюють згідно з переліком тем і останньою цифрою номеру залікової книжки.

Розрахунково-графічне завдання виконують у вигляді реферату і повинне містити висвітлення трьох тем з переліку (наприклад, теми № 5, 15, 25, якщо остання цифра залікової книжки дорівнює "5").

Другу частину виконують за методикою і завданням, наведеними нижче, за тим же принципом, що і реферат.

До розрахунково-графічного завдання додають список використаної літератури, в якому вказують прізвище й ініціали авторів, назва книг, місце видання, видавництво і рік видання.

Розрахунково-графічне завдання повинно бути подане для перевірки не пізніше встановленого терміну. На обкладинці роботи, що надсилається, необхідно написати прізвище, ім'я і по батькові студента, назву факультету, курсу, номер навчального шифру і домашню адресу.

Якщо розрахунково-графічне завдання не зараховано, студент виконує його вдруге з урахуванням зауважень рецензента.

3.1. Перелік тем у першій частині розрахунково-графічного завдання і проведення практичних занять

1. Поняття інтелектуальної власності.
2. Еволюція інтелектуальної власності.
3. Місце і роль інтелектуальної власності в економічному й соціальному розвитку суспільства.
4. Об'єкти й суб'єкти права інтелектуальної власності.
5. Система охорони інтелектуальної власності в Україні.
6. Міжнародна система охорони інтелектуальної власності.
7. Правова охорона об'єктів патентного права.
8. Правова охорона засобів індивідуалізації учасників товарного обігу, товарів та послуг.
9. Правова охорона об'єктів авторського права і суміжних прав.
10. Міжнародна правова охорона об'єктів права інтелектуальної власності.
11. Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.
12. Ліцензійний договір, вимоги до його укладання.
13. Права та обов'язки власника авторського права, обмеження авторського права та розпорядження ним.
14. Права інтелектуальної власності як товар.
15. Оцінка вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності.
16. Система захисту прав інтелектуальної власності та її призначення.
17. Адміністративний порядок захисту прав інтелектуальної власності.
18. Судовий порядок захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності.
19. Виникнення міжнародних стандартів і міжнародних організацій.
20. Міжнародні установи з охорони інтелектуальної власності.
21. Патенти. Теоретичні основи патентної охорони. Міжнародні договори з патентної охорони.
22. Авторське право. Охорона авторського права на регіональному рівні.

23. Об'єкти патентування. Патентна охорона на регіональному рівні.
24. Товарні знаки. Теорії охорони товарних знаків. Міжнародна охорона товарних знаків.
25. Реєстрація та ліцензування товарних знаків.
26. Охорона товарних знаків на регіональному рівні.
27. Комерційна таємниця. Моральні, економічні і політичні основи охорони комерційної таємниці.
28. Поняття охорони комерційної таємниці. Термін охорони комерційної таємниці.
29. Розвиток права інтелектуальної власності на національному рівні.
30. Охорона товарних знаків від недобросовісної конкуренції.

3.2. Методика визначення доходів від використання винаходів і раціоналізаторських пропозицій

3.2.1. Загальні положення визначення доходу

Методика визначення доходу від використання винаходів і раціоналізаторських пропозицій (надалі Методика) розроблена відповідно до Закону України від 21 лютого 1992 р. “Про оподаткування доходів підприємств і організацій” (Див. Інновація. – 1992. – № 11-13) і “Положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні”, № 479/92.

Методика встановлює єдині методичні підстави для визначення доходу від використання винаходів та раціоналізаторських пропозицій. Її призначення:

- визначати дохід від використання винаходів з метою звільнення його від оподаткування;
- визначати дохід з метою встановлення розмірів винагороди авторам винаходів і раціоналізаторських пропозицій і особам, які сприяли створенню, одержанню правової охорони і використанню винаходів та раціоналізаторських пропозицій;

- визначати дохід для відображення в державній статистичній звітності;
- встановити факт використання винаходу та раціоналізаторської пропозиції.

Слід пам'ятати, що у своїй роботі всі суб'єкти господарської діяльності незалежно від форми власності повинні керуватися цією методикою, яка є основою для розробки й затвердження (за погодженням з Державним патентним відомством України, міністерствами і відомствами) нормативних документів з питань, що враховують конкретні особливості галузей.

Дохід від використання винаходів і раціоналізаторських пропозицій визначають за розрахунковий період. Тривалість останнього встановлюють відповідно до вимог звітності, умов договору між автором і роботодавцем.

Розрахунок доходу від використання винаходу чи раціоналізаторської пропозиції виконує економічна служба підприємства, організації чи установи, підписує керівник економічної служби і затверджує керівник підприємства.

Треба дати визначення доходу, продажу ліцензії, використання раціоналізаторської пропозиції в галузях діяльності.

Дохід від використання винаходу у власному виробництві – це причинно-наслідкова, пов'язана з відмінними ознаками формули винаходу частина або весь дохід від реалізації продукції, виготовленої із застосуванням винаходу.

Дохід від продажу ліцензії на використання винаходу – це причинно-наслідкова, пов'язана з відмінними ознаками формули винаходу частина або вся сума, що надійшла від продажу ліцензії.

Дохід від використання раціоналізаторської пропозиції – це причинно-наслідкова, пов'язана з відмінними ознаками пропозиції, наведеними в її описі, частина або весь дохід від реалізації продукції, виготовленої із застосуванням раціоналізаторської пропозиції.

Усі створені винаходи й раціоналізаторські пропозиції можуть використовуватися:

- у господарському обігу на території України;

- при виконанні ліцензійних договорів, укладених з національними й іноземними фізичними і юридичними особами;
- на об'єктах, які споруджуються підприємствами України в іноземних країнах;
- у технічній документації, що передається в іноземні країни відповідно до чинного законодавства.

Винаходи і раціоналізаторські пропозиції можуть застосовуватися при:

- вдосконаленні продукції, технологічних процесів, устаткування, культури виробництва, техніки безпеки тощо;
- створенні й освоєнні нової продукції.

Зауважимо, що залежно від зазначеного вдосконалення чи створення застосовують певні підходи до визначення доходу.

При вдосконаленні продукції, технологічних процесів, приладів, оснащення дохід від використання винаходів і раціоналізаторських пропозицій виражається у прирості прибутку і визначається за формулою:

$$Д = Пр - Пп,$$

де Д – дохід від використання винаходу чи раціоналізаторської пропозиції;

Пр – прибуток від реалізації продукції в розрахунковому періоді (із застосуванням винаходу чи раціоналізаторської пропозиції);

Пп – прибуток від реалізації продукції в початковому періоді (до використання винаходу чи раціоналізаторської пропозиції).

Початковий період – це останній період виготовлення продукції без застосування винаходу чи раціоналізаторської пропозиції. В існуючих раніше методиках цей період встановлювався з дати використання винаходу або раціоналізаторської пропозиції, яка фіксувалася в акті використання.

Тривалість початкового періоду дорівнює тривалості розрахункового періоду при визначенні доходу від використання винаходу чи раціоналізаторської пропозиції.

При визначенні доходу необхідно забезпечити зіставлення (приведення) кількісних і вартісних показників продукції, виготовленої в початковому періоді, з відповідними показниками розрахункового періоду. Зіставлення здійснюється приведенням показників початкового періоду до розрахункового.

За вартісні показники продукції приймають середні показники відповідно до початкового і розрахункового періодів.

Якщо продукція без застосування винаходу чи раціоналізаторської пропозиції виготовлялася протягом періоду, меншого ніж розрахунковий, приймають середні показники фактичного періоду виготовлення.

У випадках, коли вдосконалення не приводить до зміни обсягу виробництва і ціни продукції, що випускається, дохід від використання винаходу чи раціоналізаторської пропозиції виражається у прирості прибутку через зниження собівартості продукції і визначається за формулою:

$$Д = С_{п} - С_{р},$$

де $Д$ – дохід від використання винаходу чи раціоналізаторської пропозиції;

$С_{п}$ – собівартість продукції в початковому періоді;

$С_{р}$ – собівартість продукції в розрахунковому періоді.

Якщо вдосконалення не приводить до зміни ціни продукції, але при цьому змінюються обсяг виробництва і собівартість, дохід від використання винаходу чи раціоналізаторської пропозиції виражається у прирості прибутку і визначається за формулою:

$$Д = (П_{р} * О_{р}) - (П_{п} * О_{п}),$$

де $Д$ – дохід від використання винаходу чи раціоналізаторської пропозиції;

$П_{п}$, $П_{р}$ – прибуток від реалізації продукції, виготовленої відповідно в початковому і розрахунковому періодах;

Оп, Ор – обсяги реалізації продукції, виготовленої відповідно в початковому і розрахунковому періодах.

При освоєнні нової продукції, а також в інших випадках, коли на підприємстві відсутні показники для зіставлення (облікові документи за нормативним часом знищені та ін.), доход від використання винаходу або раціоналізаторської пропозиції визначається як частина доходу від реалізації відповідної продукції за формулою:

$$Д = (Дп - См) * (Кн - (Кн * Кя) + Кя),$$

де Д – доход від використання винаходу чи раціоналізаторської пропозиції;

Дп – доход від реалізації продукції;

См – матеріальні й прирівняні до них витрати, віднесені до собівартості продукції;

Кн – коефіцієнт новизни винаходу чи раціоналізаторської пропозиції;

Кя – коефіцієнт впливу винаходу чи раціоналізаторської пропозиції на якість продукції.

Коефіцієнт новизни винаходу чи раціоналізаторської пропозиції дорівнює відношенню частини собівартості продукції, що припадає на відмінні ознаки формули винаходу чи відмінні ознаки раціоналізаторської пропозиції, до повної собівартості продукції (Спов).

У процесі виробничої діяльності трапляється так, що в продукції використано декілька винаходів і раціоналізаторських пропозицій. При цьому їх відмінні ознаки частково або повністю співпадають, тоді частина собівартості продукції, що припадає на відмінні ознаки винаходу чи раціоналізаторської пропозиції, визначається за формулою:

$$Св = Свн + (Свс / Чв),$$

де Св – частина собівартості продукції, що припадає на відмінні ознаки винаходу чи раціоналізаторської пропозиції;

Свн – частина собівартості продукції, що припадає на відмінні ознаки винаходу чи раціоналізаторської пропозиції, які не співпадають з відмінними ознаками інших винаходів чи раціоналізаторських пропозицій;

Свс – частина собівартості продукції, що припадає на відмінні ознаки винаходу чи раціоналізаторської пропозиції, які співпадають з відмінними ознаками інших винаходів чи раціоналізаторських пропозицій;

Чв – кількість винаходів чи раціоналізаторських пропозицій, відмінні ознаки яких частково або повністю співпадають.

Величина впливу винаходу чи раціоналізаторської пропозиції на якість продукції має певні значення (див. табл. 1). Зазначимо, що частина собівартості продукції, що припадає на ознаку винаходу чи раціоналізаторської пропозиції, – це собівартість об'єкта (деталі, вузли, операції технологічного процесу і та ін.), виготовленого чи застосованого за цією ознакою.

Таблиця 1 – Коефіцієнт впливу винаходу чи раціоналізаторської пропозиції на якість продукції

Варіант	Досягнутий результат	Значення Кя
1, 7	Покращено другорядні техніко-економічні характеристики продукції, що не фіксуються в офіційних документах (технічні умови, інструкції, паспорти і та ін.)	0
2, 8	Покращено техніко-економічні характеристики, що зафіксовано в офіційному документі	0,05
3	Покращено основні визначальні техніко-економічні характеристики продукції, що зафіксовано в офіційному документі	0,1
4	Досягнуто якісно нових основних техніко-економічних характеристик продукції, що зафіксовано в офіційному документі	0,25
5, 9	Одержано нову продукцію, що має більш високі основні техніко-економічні характеристики серед аналогічних відомих видів	0,5
6, 10	Одержано нову продукцію, яка вперше освоєна в світі і має якісно нові техніко-економічні показники	1,0

Якщо конкретна техніко-економічна характеристика продукції покращилася завдяки сумісному використанню винаходів або раціоналізаторських пропозицій, то при розрахунку доходу від використання

кожного винаходу і раціоналізаторської пропозиції взятий з табл. 1 коефіцієнт впливу на якість продукції зменшують пропорційно до кількості вказаних винаходів і раціоналізаторських пропозицій.

Слід пам'ятати, що при розрахунку розмірів авторської винагороди, встановленої відповідно до наведених формул, доход зменшується на суму належних до сплати в бюджет податку на доходи, податку на добавлену вартість, збору, інших обов'язкових платежів, що вносяться у встановленому порядку з доходу.

3.2.2. Визначення витрат, віднесених до собівартості продукції

Собівартість продукції – це всі витрати, пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції. Собівартість є основним показником діяльності підприємства.

Визначаючи собівартість продукції, використовують дані звітних калькуляцій і зведеного обліку витрат, які відображають витрати й обсяги виробництва, що реально склалися.

У випадках, коли конкретні поточні витрати в обліку не визначалися, їх величину обчислюють розрахунковим шляхом, виходячи із встановлених чи реально існуючих норм, цін, тарифів і та ін.

Відзначимо, що розрахунок зниження собівартості продукції повинен врахувати тільки ті витрати, які змінюються у зв'язку з використанням винаходу чи раціоналізаторської продукції. При цьому накладні витрати (цехові, загальнозаводські та ін.) мають бути скориговані прямим рахунком за статтями витрат, що змінюються.

Витрати на сировину й матеріали визначають за формулою прямим рахунком, виходячи з норм витрат матеріалів на одиницю продукції і цін, що склалися, з урахуванням транспортно-заготівельних витрат:

$$C_m = (H_m * C_m * K_{tr}) - (B_m * C_{vm}),$$

де C_m – витрати на сировину і матеріали;

Нм – норма витрат матеріалу на одиницю продукції;

Цм – оптова ціна одиниці матеріалу;

Ктр – коефіцієнт, що враховує транспортно-заготівельні витрати;

Вм – кількість реалізованого відходу матеріалу при виготовленні одиниці виробу;

Цвм – ціна одиниці відходу матеріалу.

Витрати на сировину, матеріали, паливо, енергію, напівфабрикати, що виготовляються самим підприємством, визначають шляхом калькуляції собівартості цих витрат.

Відзначимо також, що витрати на закупні вироби й напівфабрикати встановлюють шляхом прямого розрахунку, вони залежать від кількості придбаних виробів і напівфабрикатів, їх вартості з урахуванням транспортно-заготівельних витрат. Склад коштів, які включаються в собівартість продукції з витратами, передбачено інструкціями й постановами “Про зміни у складі витрат, що включаються у собівартість продукції (робіт, послуг) на підприємствах України”, Міністерства економіки, Міністерства праці, Міністерства фінансів, Міністерства статистики України від 28 жовтня 1991 р. № № 57-64/132, 18-03, 02/02-5/80, листами Міністерства економіки, Міністерства праці, Міністерства фінансів, Міністерства статистики України від 12 червня 1992 р. №№ 27-50/77, 04-2161, 07-302, 04-2-7/97 “Про механізм регулювання витрат на оплату праці”, іншими змінами й доповненнями, внесеними економічними органами України.

Суму витрат на оплату праці у складі собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг) визначають розрахунково як собівартість реалізованої продукції, помножену на частку витрат на оплату праці у витратах на виробництво (собівартості) товарної продукції (робіт, послуг) упродовж розрахункового періоду.

Витрати на основну й додаткову заробітну плату при відрядній оплаті праці визначають за формулою:

$$Сзв = Т_о * Зв * К_{дод} * К_{дзп} * К_{сс},$$

де Сзв – витрати на заробітну плату при відрядній оплаті праці;

Т_о – трудомісткість виконання операції;

Зв – відрядна тарифна ставка робітника, який виконує операцію;

К_{дод} – коефіцієнт, що враховує додаткову заробітну плату;

К_{дзп} – коефіцієнт, що враховує доплати до заробітної плати;

К_{сс} – коефіцієнт, що враховує відрахування на соціальне страхування.

Витрати на основну й додаткову заробітну плату робітників при погодинній оплаті праці визначають за формулою:

$$Сзп = Чр * Зп * Фрч * К_{дод} * К_{дзп} * К_{сс},$$

де Сзп – витрати на заробітну плату при погодинній оплаті праці;

Ч_р – кількість робітників;

Зп – погодинна тарифна ставка робітника;

Фрч – фонд робочого часу в розрахунковому періоді.

Витрати на електроенергію для приведення в рух верстатів, пресів та інших механізмів визначають за формулою:

$$С_е = П_м * Ф_рм * Ц_е * К_ч * (К_п / К_кд),$$

де С_е – витрати на електроенергію;

П_м – встановлена потужність механізму;

Ф_{рм} – фонд часу роботи механізму в розрахунковому періоді;

Ц_е – ціна 1 кВт / год електроенергії;

К_ч – коефіцієнт використання механізму за часом;

К_п – коефіцієнт використання устаткування за потужністю.

К_{кд} – коефіцієнт корисної дії механізму за паспортом.

Витрати на стиснуте повітря визначають за формулою:

$$C_{сп} = Ч_{пр} * R_{п} * \Phi_o * Ц_{пов} * K_o,$$

де $C_{сп}$ – витрати на стиснуте повітря;

$Ч_{пр}$ – кількість приймачів стиснутого повітря при безперервному витіканні через один приймач;

$R_{п}$ – питома погодинна витрата повітря приймачем стиснутого повітря при безперервній роботі;

Φ_o – фонд часу роботи обладнання в розрахунковому періоді;

$Ц_{пов}$ – ціна 1000 м³ повітря;

K_o – коефіцієнт використання обладнання.

Витрати на газ, що використовується для технологічних цілей (підтримання необхідної температури в печах), визначають за формулою:

$$C_{г} = R_{г} * \Phi_{ру} * Ц_{г} * K_{ч} * K_{п},$$

де $C_{г}$ – витрати на газ;

$R_{г}$ – питома погодинна витрата газу устаткуванням при безперервній роботі;

$\Phi_{ру}$ – фонд часу роботи устаткування в розрахунковому періоді;

$Ц_{г}$ – ціна 1 м³ газу;

$K_{ч}$ – коефіцієнт використання устаткування за часом;

$K_{п}$ – коефіцієнт використання устаткування за потужністю.

Витрати на пару визначають за формулою:

$$C_{п} = B_{п} * \Phi_{ру} * Ц_{п} * K_{впм},$$

де $C_{п}$ – витрати на пару;

$B_{п}$ – питома витрата пари устаткуванням;

$\Phi_{ру}$ – фонд часу роботи устаткування в розрахунковому періоді;

$Ц_{п}$ – ціна 1 т пари;

$K_{впм}$ – коефіцієнт, що враховує втрати пари в мережі.

Розрахунок витрат на знос малоцінного й швидкозношуваного інструменту на одиницю продукції по окремій операції визначають за формулою:

$$C_i = B_i * C_i,$$

де C_i – витрати на знос інструменту;

B_i – витрата інструменту на виконання операції;

C_i – оптова ціна чи витрати на виготовлення інструменту.

Витрата інструменту на виготовлення операції визначають за формулою:

$$B_i = (C_m / I_c) * (1 + C_p),$$

де C_m – машинний час на виконання операції;

I_c – стійкість інструменту;

C_p – кількість правок інструменту.

Знос малоцінних і швидкозношуваних пристроїв, що застосовуються при виконанні даної операції на виготовлення одиниці продукції, визначають за формулою:

$$C_{pr} = C_{pr} * (C_o / C_c),$$

де C_{pr} – знос пристрою;

C_{pr} – оптова ціна чи витрати на виготовлення пристрою;

C_o – час виконання операції з використанням пристрою;

C_c – строк служби пристрою.

До витрат за статтею “Втрати через брак” відносять витрати через остаточно забраковану продукцію і втрати через низьку якість продукції.

Втрати через остаточно забраковану продукцію з розрахунку на одиницю виготовленої продукції визначають за формулою:

$$C_{ob} = D_{ob} * (C_p - C_b),$$

де C_{ob} – втрати через остаточно забраковану продукцію;

D_{ob} – частка забракованої продукції в загальному обсязі виготовленої продукції;

Сп – собівартість одиниці продукції;

Цб – вартість одиниці продукції за ціною її можливого використання.

Витрати, що припадають на виправлення одиниці забракованої продукції, визначають за формулою:

$$С_{вб} = Д_{вб} * В_{вб},$$

де С_{вб} – витрати на виправлення забракованої продукції;

Д_{вб} – частка виправленої забракованої продукції в загальному обсязі виготовленої продукції;

В_{вб} – витрати на виправлення одиниці забракованої продукції.

Втрати через зниження якості продукції, що припадають на одиницю виготовленої продукції, визначають за формулою:

$$С_{зя} = Д_{зя} * (Ц_{п} - Ц_{зя}),$$

де С_{зя} – втрати через зниження якості продукції;

Д_{зя} – частка продукції зниженої якості в загальному обсязі виготовленої продукції;

Ц_п – ціна одиниці продукції;

Ц_{зя} – ціна одиниці продукції зниженої якості.

Розглянуті витрати собівартості продукції охоплюють майже всі випадки, які можуть бути пов'язані з винаходами й раціоналізаторськими пропозиціями.

Наведена методика може використовуватися у більшості галузей народного господарства. Уся відповідальність за правильність розрахунку покладається на планову службу (підрозділ) підприємства.

3.2.3. Встановлення факту використання винаходу, раціоналізаторської пропозиції і виплати винагороди за пропозиції, що не створюють реальної економії

На практиці часто бувають ситуації, коли потрібно точно визначити фонд використання винаходу, промислового зразка чи раціоналізаторської пропозиції. Від цього залежить авторська винагорода, проведення розрахунку економічної ефективності.

Зауважимо, що використанням винаходу чи раціоналізаторської пропозиції визначається саме реалізація продукції, виготовленої з їх – пристрою, речовини чи способу виготовлення – застосуванням.

Під продукцією слід розуміти науково-технічну продукцію, яка може бути в технологіях, кресленнях, нормативах, нормалях і та ін., а також промислову, яка виготовлена і пропонується на ринку для обліку. У ній можуть використовуватися винаходи, промислові зразки чи раціоналізаторські пропозиції.

Доцільно також наголосити, що під способом розуміють технологію або процес виконання взаємозв'язаних дій (операцій), які описано у винаході.

Продукція вважається виготовленою із застосуванням винаходу, а спосіб – застосованим, якщо в них використано кожен знак, включений до незалежного пункту формули винаходу або її еквівалента.

Продукція є виготовленою із застосуванням раціоналізаторської пропозиції, а спосіб застосованим, якщо в них використано знак, включений до опису раціоналізаторської пропозиції або її еквівалента.

Креслення (схеми, ескізи і та ін.), що додаються до заявки на раціоналізаторську пропозицію, вважаються складовою частиною опису пропозиції.

Еквівалентною вважається ознака, вказана у формулі винаходу чи в описі раціоналізаторської пропозиції, якщо суть винаходу чи раціоналізаторської

пропозиції не змінюється, досягається такий же результат і засоби виконання заміщено рівноцінними.

Датою початку використання винаходу чи раціоналізаторської пропозиції є дата реалізації продукції, виготовленої із застосуванням винаходу чи раціоналізаторської пропозиції. Ця дата підтверджується актом про використання винаходу чи раціоналізаторської пропозиції або рівнозначним документом.

Не вважається використанням винаходу чи раціоналізаторської пропозиції виготовлення, випробування, перевірка предмета винаходу чи раціоналізаторської пропозиції виключно з експериментальною метою.

Факт включення винаходу чи раціоналізаторської пропозиції в технічну документацію, якщо така документація не реалізується як продукція, не вважається використанням винаходу чи раціоналізаторської пропозиції.

Якщо предмет винаходу чи раціоналізаторської пропозиції застосовано в експериментальному зразку і цей винахід чи раціоналізаторська пропозиція не були визнані як такі, що використовувалися, а потім вказаний зразок був використаний для створення або випробування дослідного зразка, то винахід чи раціоналізаторська пропозиція вважаються використаними від дати початку їх застосування для створення або випробування дослідного зразка.

П'ятирічний строк дії патенту, протягом якого доходи і валютна виручка, одержані від введення винаходу в оборот, звільняються від оподаткування, починається:

- з дати початку використання винаходу або продажу ліцензії – для підприємства-власника патенту від використання винаходу у власному виробництві, а також від продажу ліцензії на нього;

- з дати початку такого використання винаходу – для підприємства від використання винаходу в результаті придбання ліцензії;

- з дати введення підприємства або нового виробництва в експлуатацію для підприємства або нового виробництва, створеного спеціально для виготовлення нової техніки з використанням винаходу.

Після одержання підприємством патенту на винахід чи видання підприємством посвідчення на раціоналізаторську пропозицію винагорода авторам винаходу чи раціоналізаторської пропозиції сплачується протягом строку чинності патенту або протягом двох років від дати початку використання раціоналізаторської пропозиції.

При обчисленні дворічного строку від дати початку використання раціоналізаторської пропозиції можливі перерви в її фактичному використанні до уваги не беруться і дворічний строк на період перерви або перерв, що трапилися, не поширюється.

Виплата за пропозиції, що не створюють реальної економії

Зазначимо, що на практиці трапляються пропозиції, які покращують культуру виробництва, техніку безпеки праці, впливають на організацію виробництва, або пропозиції, які не створюють реального ефекту. Такі пропозиції доцільно обраховувати за методикою, яка використовувалася відповідно до Інструкції про виплату розмірів винагороди за винаходи й раціоналізаторські пропозиції, що не дають економії.

Зазначимо, що фактична цінність пропозиції – це позитивний ефект, пов'язаний з економією матеріалів, підвищенням продуктивності праці, зменшенням собівартості, зростанням рентабельності та іншими економічними показниками.

Виплата винагороди за пропозиції, які реально обрахувати неможливо, може здійснюватися у таких випадках:

- якщо економія від використання раціоналізаторської пропозиції відсутня і це обґрунтовано й затверджено керівником підприємства в акті впровадження;
- якщо пропозиція покращує техніку безпеки та умови праці;
- якщо пропозиція покращує культуру виробництва або інші чинники діяльності підприємства;
- якщо пропозиція створює незначний ефект порівняно з важливістю використання пропозиції;

- якщо виплата за коефіцієнтами полегшує і прискорює виплату винагороди автору пропозиції.

Зазначимо, що в більшості випадків слід дотримуватися правила, що економічний ефект від використання пропозиції слід обраховувати реально, підтверджуючи всі підрахунки документально (під документом слід розуміти затверджений офіційно документ, який містить відомості про функціональні характеристики: технічні умови, інструкції, паспорт продукції).

Відповідно до Інструкції наведемо числові значення даних коефіцієнтів для винаходів і раціоналізаторських пропозицій (див. табл. 2, 3, 4).

Таблиця 2 – Значення коефіцієнта досягнутого позитивного ефекту K_1

Варіант	Досягнутий позитивний ефект	Значення K_1
1, 7	Покращення другорядних технічних характеристик, які не є головними для конкретної продукції (технологічного процесу)	1,0
2	Покращення технічних характеристик, зафіксованих документом	1,5
3, 8	Покращення основних технічних характеристик, які є основними для конкретної продукції (технологічного процесу), зафіксовано документом	2,0
4	Досягнення якісно нових основних технічних характеристик продукції (технологічного процесу), зафіксовано документом	3,0
5, 9	Отримання нової продукції (технологічного процесу), що має більш високі основні технічні характеристики порівняно з аналогічними відомими видами продукції	4,0
6, 10	Отримання нової продукції (технологічного процесу), уперше впровадженій в ринковій економіці, що має якісно нові технічні характеристики	5,0

Розмір винагороди за використання раціоналізаторської пропозиції визначають за формулою:

$$B = K_1 * K_2 * K_3 * 10 \text{ грн.}$$

Значення коефіцієнта досягнутого позитивного ефекту K_1 однакове для винаходу і раціоналізаторської пропозиції.

Таблиця 3 – Значення коефіцієнта обсягу використання K_2

Варіант	Досягнутий позитивний ефект	Значення K_2	
		для винаходів	для рацпропозицій
1	Використання на одному підприємстві в одиночному виробництві ¹	1,0	1,0
2	Використання на декількох підприємствах (2-10) в одиничному виробництві або на одному підприємстві в дрібносерійному виробництві	1,5	1,5
3	Використання в дрібносерійному виробництві на декількох підприємствах ²	2,0	2,5
4	Використання на багатьох підприємствах в дрібносерійному виробництві або серійне виробництво на одному підприємстві, а також виготовлення унікальних об'єктів при плановому одиничному виробництві	3,0	3,5
5	Використання в серійному виробництві ³ на декількох підприємствах, а також використання в документації, переданій в інші країни як економічна допомога або за ліцензійними угодами	4,0	4,5
6	Використання в серійному виробництві на багатьох підприємствах (більше 10) або у великому серійному виробництві	5,0	5,5
7	Використання у великосерійному виробництві на декількох підприємствах ⁴	5,5	6,5
8	Використання у великосерійному виробництві на багатьох підприємствах або масове виробництво на одному підприємстві	6,0	8,0
9	Використання в масовому виробництві ⁵ на декількох підприємствах	7,0	9,0
10	Використання в масовому виробництві на багатьох підприємствах	8,0	10,0

Примітка: ¹ одиничне виробництво характеризується виготовленням продукції окремими партіями або невеликими неповторюваними замовленнями;

² дрібносерійне виробництво характеризується нерегулярно повторюваним виготовленням і випуском однакових виробів (серій);

³ серійне виробництво характерне періодичністю повторення виготовлення і випуску однакових виробів (серій);

⁴ великосерійне виробництво характеризується підвищеною серійністю шляхом збільшення кількості та обсягів серій у рік;

⁵ масове виробництво характеризується безперервністю виготовлення протягом довготривалого часу в значних обсягах однакової продукції і повторюваності виробничого процесу.

Таблиця 4 – Значення коефіцієнта обсягу використання К₃

Варіант	Досягнутий позитивний ефект	Значення К ₃	
		винаходи	пропозиції
1	Конструкція однієї простої деталі, вдосконалення одного параметра простого процесу, однієї операції процесу, одного інгредієнта рецептури	1,0	1,0
2, 9	Конструкція складної або збірної деталі, конструкція неосновного вузла, механізму, зміна двох або більше неосновних параметрів нескладних процесів або операцій технологічного процесу, або двох інгредієнтів	1,5	2,0
3	Конструкція одного основного вузла або декількох неосновних вузлів машин, механізмів, частини процесів, частини рецептури	2,0	3,0
4	Конструкція декількох основних вузлів, основних процесів технології, частина рецептури	2,5	4,0
5	Конструкція верстату, машини, приладу, споруди, технологічного процесу, рецептури	3,5	5,0
6, 10	Конструкція машини, верстату, приладу, споруди, апарату із складною кінематикою, апаратурою контролю з радіоелектронною схемою, конструкція силових машин, двигунів, агрегатів, комплексні технологічні процеси, складні рецептури	4,5	6,5
7	Конструкція машини, верстату, приладу, споруди, апарату із складною системою контролю, складних процесів технології, рецептур особливої складності	5,5	8,0
8	Конструкція, технологічні процеси і рецептури особливої складності, головним чином належать до нових напрямів науки і техніки	6,25	10,0

3.3. Вихідні дані для другої частини розрахунково-графічного завдання і проведення практичних занять

Таблиця 5 – Вихідні дані для розрахунку загальних положень визначення доходу

Пр, тис. грн.	Пп, тис. грн.	Сп, тис. грн.	Ср, тис. грн.	Оп, ум. од.	Ор, ум. од.	Дп, тис. грн.	См, тис. грн.	Свн, тис. грн.	Свс, тис. грн.	Чв, ум. од.	Спов, тис. грн.
19**,*	1***,*	12**,6	11**,*	1*9	16*	2***,*	17**,*	13**,*	12**,*	**	15**,*

Примітка: * - остання цифра залікової книжки;
 ** - дві останні цифри залікової книжки;
 **,* - три останні цифри залікової книжки;
 ***,* - чотири останні цифри залікової книжки.
 округлення всі виконуємо до десятих, тобто один знак після коми.

Таблиця 6 – Вихідні данні для розрахунку витрат, віднесених до собівартості продукції

Нм, ум. од.	Цм, грн.	Ктр	Вм, ум. од.	Цвм, грн.	То, ум. од.	Зв, грн.	Кдод	Кдзп	Ксс	Чр, чол.	Зп, грн.
2**	19*,*	1,*	7*	8*,*	2***	2*,*	1,0*	1,0*	1,385	1**	1*,*
Фрч, год.	Пм, кВт / год	Фрм, год.	Це, грн.	Кч	Кп	Ккд	Чпр, ум. од.	Рп, м ³	Фо, год.	Цпов, грн.	Ко
17**	5**	12**	0,5675	0,**	0,85	0,7*	1**	3**	11**	6**,*	0,6*
Рг, м ³	Фру, год.	Цг, грн.	Вп, м ³	Цп, грн.	Квпм	Чм, год.	Іс	Чп, ум. од.	Ці; Цпр, грн.	Чо, год.	Чс, год.
2**	122*	0,8967	39*	7**,*	0,1**	5,*	2,*	1*	15*,*	4,*	15**,*
Доб		Сп, грн.		Цб, грн.		Двб	Ввб, грн.	Дзя	Цп, грн.	Цзя, грн.	
0,3*		2**,*		3**,*		0,2*	15*,*	0,1*	4**,*	35*,*	

Примітка: * - остання цифра залікової книжки;

**; *,* - дві останні цифри залікової книжки;

***; **,*,* - три останні цифри залікової книжки.

округлення всі виконуємо до десятих, тобто один знак після коми.

Необхідно також визначити розмір винагороди за використання раціоналізаторської пропозиції за формулою, наведеною в п. 3.2.3., і табл. 2, 3, 4.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Законодавча база:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради (ВВР); – 1996; – № 30; ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради (ВВР); – 2003; – № № 40-44; ст. 356.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради (ВВР); – 2003; – № 18; ст.144.
4. Закон України „Про охорону прав на знаки для товарів і послуг” від 15 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради (ВВР); – 1994; – № 7; ст. 36.
5. Закон України „Про ратифікацію Договору про закони щодо товарних знаків” від 13 жовтня 1995 року // Відомості Верховної Ради (ВВР); – 1995; – № 37; ст.281.

Спеціальна література:

1. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации. Учебник. Издание 2-е, перераб. и дополн. – М.: ПБОЮЛ Гриженко Е.М., 2001. – С. 51.
2. Демченко Т.С., Д 30 Охорона товарних знаків (порівняльно-правовий аналіз). – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2004. – С. 11-18.
3. Минков А.М., Международная охрана интеллектуальной собственности. – СПб: Питер, 2001. – С. 248-283.
4. Коняев Н.И. Право на товарный знак и промышленный образец. – Куйбышев, 1984. – С. 10.

5. Торгові аспекти права інтелектуальної власності. Збірка вибраних міжнародних матеріалів. – К., 1999.
6. Каспер Дж. Веркман. Товарные знаки: создание, психология, восприятие. – М., 1987. – С. 178.
7. Охрана промышленной собственности в Украине: Монография / Под ред. А.Д. Святоцкого, В.Л. Петрова. – К.: Ін Юре, 1999. – С. 27.
8. Мельников В.М. [Числа в качестве товарных знаков]. 95.02.16. // Патентное дело. Дайджест российской и зарубежной прессы. – 1995. – № 2. – С. 42.
9. Мельников В. М. Нетрадиционные виды товарных знаков. 96.12.11. // Патентное дело. Дайджест российской и зарубежной прессы. – 1996. – 12. – С. 21-23.
10. Інтелектуальна власність в Україні: проблеми теорії практики: Зб. наук. статей / За ред. Ю.С. Шемшученка, Ю.Л.Бошицького. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – С.209.
11. Кашинцева О. Визначення правового статусу громадянина-підприємця як суб'єкта права на знак для товарів і послуг // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1999. – № 1. – С.54-55.
12. Мельник О. Товарний знак та його ознаки // Право України. – 1999. – № 2. – С. 22-24, 29.
13. Право інтелектуальної власності: Підручник для студентів вищих навч. Закладів / За ред. О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького. – К.: Ін Юре, 2002. – С. 157.
14. Кравец Л.Г. Влияние сертификационных знаков на инновации и торговлю. 98.03.12. // Патентное дело. Дайджест российской и зарубежной прессы. – 1998. – № 3. – С. 29.
15. Еременко В. Содержание и природа исключительных прав (интеллектуальной собственности) // Интеллектуальная собственность. – 2000. – № 4. – С. 28-38.

16. Шершневич Г.Ф. Курс гражданского права. – Тула: Автограф, 2001. – С. 187.
17. Основи інтелектуальної власності. – К.: Ін Юре, 1999. – С.182.
18. Мэггс П.Б., Сергеев А.П. Интеллектуальная собственность. – М.: Юрист, 2000. – С. 350-351.

Судові матеріали:

1. Матеріали справи № 24/7 за 1997 рік // ”Збірник рішень та арбітражної практики Вищого арбітражного суду України”, 1997, № 2.
2. Матеріали справи № 103/7 за 1996 р. // ”Збірник рішень та арбітражної практики Вищого арбітражного суду України”, 1997, № 2.
3. Постанова Київського апеляційного господарського суду від 23.10.2002 // Архів Вищого господарського суду України.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Інтелектуальна власність: Рекомендації до самостійного вивчення дисципліни, методичні вказівки до виконання розрахунково-графічного завдання і проведення практичних занять (для студентів 5 курсу заочної форми навчання спеціальності 7.050107 – “Економіка підприємства”).

Укладач: Сергій Миколайович Гайденко

Редактор: М.З. Аляб'єв

Верстка: І.В. Волосожарова

План 2009, поз. 388 М

Підп. до друку 16.06.2009	Формат 60х84 1/16	Папір офісний
Друк на ризографі	Умовн.-друк. арк. <u>2,2</u>	Обл.-вид.арк. <u>2,5</u>
Замовл. № _____	Тираж <u>50</u> прим.	

61002, Харків, ХНАМГ, вул. Революції, 12

Сектор оперативної поліграфії ЦНІТ ХНАМГ

61002, Харків, вул. Революції, 12